

پرسش‌های دانش‌آموزان و پاسخ‌های دبیران

دکتر سیاوش شایان

مدرس دانشگاه تربیت مدرس shayan@modares.ir

معلمان در کلاس‌های درس همواره در جست‌وجوی پرسش‌های خوبی هستند که از سوی دانش‌آموزان مطرح می‌شوند. پرسش‌های خوب ویژگی‌هایی دارند: از ذهن‌های خلاق تراوش می‌کنند، ترکیبی از اصول و قواعد علم‌اند، متن‌های پیچیده را بازگشایی می‌کنند و غنای بیشتری به مباحث مطرح شده می‌دهند. گاه این پرسش‌ها از موارد مطرح شده روز برمی‌خیزند. در جغرافیا گاه وقوع رویدادهای سیاسی و گاه بروز مخاطرات محیطی باعث طرح سؤالاتی از سوی دانش‌آموزان می‌شود که پاسخ‌گویی دبیران را می‌طلبد و فرصتی در اختیار آنان قرار می‌دهد تا از انگیزه‌های دانش‌آموزان در غنابخشیدن به سرفصل‌های درس بهره‌جویند؛ یا اگر پاسخ آن‌ها در متن کتاب‌های درسی وجود ندارد، فرصتی باشد تا با طرح مطالب روز، با نگرشی جغرافیایی به آن‌ها پاسخ دهند و به سرفصل‌های درسی مطابق نیازهای روز دانش‌آموزان خود، غنا بخشند.

پاسخ‌گویی به پرسش‌های دانش‌آموزان نیاز به خلاقیت و بهره‌جویی از قواعد و اصول علمی دارد. معروف است که فیلسوف پرآوازه یونان، سقراط، تمام مطالب فلسفی خود در زمینه فلسفه هستی را در قالب پرسش و پاسخ مطرح می‌کرده است. پرسش و پاسخ یکی از روش‌های تدریس به شیوه فعال است که زیربنای آن را طرح پرسش‌های ظریف، موشکافانه و مبتنی بر منطق علمی تشکیل می‌دهد. در مقابل، پاسخ‌دهنده پرسش‌ها نیز باید جواب‌هایی موشکافانه مبتنی بر تشخیص اجزای پرسش (مسئله) و ارتباط عقلی آن‌ها با پرسش مطرح شده ارائه کند. ارائه پاسخ‌هایی آشفته و نامربوط، نه تنها ارزش پرسش را از میان می‌برد و پرسشگر را دچار سردرگمی می‌کند، بلکه از طرح پرسش‌های جدید نیز جلوگیری می‌کند و خلاقیت پرسشگر را نابود می‌سازد.

بسیار پیش می‌آید که بر اثر بروز مخاطرات محیطی، دانش‌آموزان در کلاس‌های درس جغرافیا پرسش‌هایی در مورد علل، گستره، تأثیر و پیامدهای این مخاطرات مطرح می‌کنند. معلم جغرافیا ناچار است در این گونه موارد گاه از علوم مجاور بهره‌جوید و با سیر منطقی پاسخ‌گویی، به پرسش مطرح شده پاسخ دهد. آن‌ها معمولاً در این گونه موارد از دانش زمین‌شناسی، اقلیم‌شناسی، هیدرولوژی و حتی جامعه‌شناسی بهره می‌گیرند و گاه به مسائل فناوری نیز سر می‌زنند تا پاسخ جامعی به علل وقوع و پیامدهای این مخاطرات

بدهند. در صورتی که در پاسخ خود نگاهی به راهکارهای تطابق یا مقابله با این مخاطرات نداشته باشیم، مسلماً در بررسی پرسش و پاسخ‌گویی به آن، چارچوب منطقی علم جغرافیا را رعایت نکرده‌ایم، زیرا در قلمرو این علم، علاوه بر توضیح علل وقوع پدیده‌ها و مکانیسم آن‌ها و پیامدهایشان، به «چه باید کرد» که همان راهکار ارائه شده از سوی جغرافی‌دانان است، پرداخته‌ایم.

وقوع رخداد‌های سیاسی، همچون تنش بین کشورها بر اثر مسائلی چون مهاجرت، جنگ‌ها، اختلافات اقوام و قبایل مرزی با حکومت‌های مرکزی نیز، از جمله مواردی هستند که در کلاس‌های درس جغرافیا، پرسش‌برانگیز خواهند بود. پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها نیز علاوه بر مهارت معلمی در تجزیه و تحلیل جغرافیایی عناصر تشکیل‌دهنده پرسش، گاه به ابزارهای کمک‌آموزشی همچون نقشه‌ها، کتاب‌ها و اسناد یا گزارش‌ها نیاز دارد. گاه این‌گونه پرسش‌ها آن‌چنان گسترده‌اند که باید پیرامون آن‌ها، تحقیقی دانش‌آموزی مطرح و اجرا شود. در این زمینه، فرصت بیشتری به تجزیه و تحلیل باید داده شود تا دانش‌آموزان با گردآوری داده‌های اولیه و مباحثه عمومی در کلاس به پاسخ برخی بخش‌های پرسش مطرح شده برسند. شیوه معلمان در پاسخ‌گویی به پرسش‌ها متفاوت است: گاه پاسخ‌گویی به پرسش را تماماً وظیفه خود می‌دانند و می‌کوشند در همان جلسه و با استفاده از شیوه‌سخنرانی، پاسخ پرسش را به دانش‌آموز ارائه کنند و گاه آن را بی‌روشن شدن وجوه مختلف پرسش، پرسش‌های جزئی و مرتبط دیگری را مطرح می‌سازند. گاه از دانش‌آموزان دیگر می‌خواهند خودشان پاسخ پرسشگر را ارائه کنند و سپس با جمع‌بندی آن، پاسخ نهایی را در کلاس ارائه می‌کنند. شاید شیوه‌های دیگری هم باشد که در این نوشته کوتاه نمی‌توان به آن‌ها پرداخت. روی هم رفته می‌توان گفت پرسش خوب دارای ویژگی‌هایی است و پاسخ‌گویی خوب از سوی معلمان خبره راهکارها و شیوه‌های خاص خود را دارد.

آیا تاکنون با پرسش‌های خوب در کلاس روبه‌رو شده‌اید؟ احتمال آن بسیار زیاد است، زیرا دانش‌آموزان در سنین نوجوانی و جوانی ذهنی خلاق و پویا دارند و از چارچوب‌های محدودکننده منطقی در تفکر و ارائه پرسش پیروی نمی‌کنند. پس تاکنون با تعدادی از این پرسش‌ها روبه‌رو شده‌اید. به این پرسش‌ها چگونه پاسخ می‌دهید؟ هر پرسشی، شیوه پاسخ‌گویی خاص خود را می‌طلبد یا پاسخ‌گویی به پرسش از سوی شما همواره از یک چارچوب معین پیروی می‌کند؟ علاوه بر پرسش‌های سیاسی و مخاطرات محیطی چه پرسش‌های دیگری در کلاس‌های درس جغرافیای شما مطرح شده‌اند؟ چند پرسش خوب را در ذهن دارید یا آن‌ها را در جایی یادداشت کرده‌اید. هیئت تحریریه فصلنامه رشد آموزش جغرافیا قصد دارد صفحاتی از مجله را به این پرسش‌ها و چگونگی پاسخ‌گویی دبیران جغرافیا به آن‌ها اختصاص دهد. اکنون می‌توانید به یادداشت‌های کلاسی یا خاطراتی که از پرسش‌های مطرح شده از سوی دانش‌آموزان دارید مراجعه کنید و این پرسش‌ها و شیوه پاسخ‌گویی خود به آن‌ها را برای ما بنویسید. مسلم است که سایر دبیران از تجارب شما بهره‌ها خواهند برد. پس منتظر نوشته‌های شما و باز شدن صفحه یا صفحاتی در فصلنامه رشد جغرافیا هستیم؛ صفحات ویژه‌ای با عنوان «پرسش‌های دانش‌آموزی و پاسخ‌های دبیران جغرافیا».